

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет іноземної філології
Кафедра німецької та романської філології

Словотвір іменників сучасної німецької мови та методика їхнього вивчення у
закладах загальної середньої освіти

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти “бакалавр”

Виконав: студент(ка) 491 групи

Спеціальності 014 Середня освіта
Освітньо-професійної програми
«28703 Середня освіта (мова і
література німецька)»

Карагодіна Катерина Костянтинівна

Керівник: кандидат філологічних наук,
доцент Ковбасюк Л.А.

Рецензент: доцент Зуброва О. А.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1.Характеристика словотворення в німецькій мові.....	5
1.1. Словотвір як розділ мовознавства.....	5
1.2. Продуктивні способи словотворення в німецькій мові	8
Розділ 2.Система словотвору іменників в німецькій мові.....	18
2.1. Словотвір за допомогою префіксів і суфіксів.....	18
2.2. Субстантивація.....	26
2.3.Складні іменники	30
2.4. Система вправ для відпрацювання словотвору німецьких іменників в ЗОШ.....	40
Висновки	48
Список використаних джерел	50

Вступ

Будь-яка мова, будучи живою і рухливою, постійно розвивається і вдосконалюється, перебуваючи у своєрідному русі. Одним з найважливіших факторів її розвитку, безперечно, є збагачення словникового складу, що підтверджує динамічну структуру мови. З цієї причини лексика знаходиться в стані безперервної зміни відповідно до мовних законів. З розвитком суспільства з'являються нові предмети, явища, які згодом фіксуються в нових словах і нових значеннях.

Словотвір в германських мовах, а зокрема в німецькій, добре розвинений. Велика кількість частин слів сприяє утворенню різних слів, кінцеве значення яких найчастіше відрізняється від значення вихідного слова – основи.

Одним з перших німецьких філологів, що займалися словотвором, був Якоб Грімм. У числі інших відомих мовознавців, що займалися питаннями словотвору, можна назвати таких вчених, як Бодуен де Куртене, Ф. Фляйшер, В. Хенце, Е. Матер, І. Ербен та ін.

Сучасний етап розвитку лінгвістики також характеризується підвищеним інтересом до вивчення словотвору. Словотвір – розділ мовознавства, що вивчає всі аспекти створення, функціонування, будови та класифікації похідних і складних слів.

Загальноприйнятим положенням словотвору є його системність, закономірний зв'язок його елементів один з одним і з загальною побудовою словникового складу мови.

Актуальність питання словотвору в тому, що знання його законів, способів і засобів не тільки сприяє огляду всього кола лексики тієї чи іншої мови в теоретичному плані, але має і безпосередньо практичне значення для оволодіння нерідною мовою.

Об'єктом дослідження є принципи словотворення у німецькій мові, а **предметом** – словотвір іменників.

Метою даної роботи є розгляд способів словотворення іменників в німецькій мові.

Відповідно до даної мети в роботі передбачається вирішити такі завдання:

1. Дати визначення поняттю «словотвір» як розділу мовознавства
2. Охарактеризувати продуктивні способи словотворення в німецькій мові
3. Розглянути словотвір за допомогою префіксів і суфіксів
4. Виявити особливості субстантивації дієслів
5. Розглянути способи творення складних іменників
6. Розробити систему вправ для відпрацювання словотвору німецьких іменників в ЗОШ.

При вирішенні поставлених завдань були використані наступні **методи і прийоми**: метод наукового опису, а також метод суцільної вибірки.

Теоретична значимість роботи полягає в можливості використання її матеріалів при складанні навчальних посібників з німецької мови.

Практична цінність роботи полягає в використанні її матеріалів в курсі викладання граматики німецької мови.

Матеріалом дослідження слугували іменники, відібрані із електронних німецьких газет та журналів ZEIT, WELT.

Структура роботи визначається метою та завданнями дослідження і включає вступ, два розділи, висновки та список використаних джерел та літератури.

Загальний об'єм роботи складає 54 сторінки. Список використаних джерел включає 49 найменувань.

Розділ 1

Характеристика словотворення в німецькій мові

1.1. Словотвір як розділ мовознавства

Значущим для проблеми нашого дослідження є багатоаспектний розгляд проблеми словотвору з позицій різних наукових концепцій. Вивчення теоретичних джерел дозволило виявити неоднорідність і дискусійність наукових поглядів на досліджувану проблему.

Словотвір займає важливе місце в низці лінгвістичних дисциплін. Він пов'язаний з усіма розділами курсу сучасної мови, із загальним мовознавством, основами культури мовлення. Словотвір пов'язаний з лексикою, морфологією, орфографією, стилістикою [22, с. 78].

Словотвір як особливий розділ науки про мову включає дві складові частини – морфеміка та дериватологія (власне словотвір). Морфеміка – вчення про значущі частини слова (морфемі), тобто наука про будову, структуру слова. Словотвір (дериватологія) вивчає словотворчу роль морфем, способи і закономірності сучасного творення слів [12, с. 93].

З позиції класичної лінгвістики словотвір розглядається в двох аспектах (Л.В. Щерба). З одного боку, він вивчається як процес або результат творення слів, названі похідними або складними, зазвичай на базі однокореневих слів за існуючими в мові зразкам і моделям. З іншого – як розділ мовознавства, що аналізує всі аспекти створення, функціонування, будови та класифікації похідних і складних слів, тобто як особливий розділ науки – вчення про те, «як робляться слова» [27, с. 42].

За Г.А. Ніколаєвим, предметом словотвору як науки є словотвірні процеси (представляють словотвір в динамічному аспекті) і словотворчі відносини (характеризують словотвір в статичному стані). Приведення словотворчих відносин у відповідність зі словотворчими процесами є рушійною силою розвитку системи словотворення. Об'єкт словотвору

представляють похідні слова. Тому в коло завдань словотворчої науки входить вивчення словотвірної структури похідних слів, словотворчих засобів, за допомогою яких вони утворені, а також словотворчих значень, які вони висловлюють. Головним завданням словотвору є дослідження законів, способів творення слів, словотворчих процесів, що породжують нові лексичні одиниці [19, с. 58].

О. І. Литневська словотвором називає процес утворення похідних слів, розділ мовознавства, в якому вивчається похідність, засоби і способи творення слів. Словотвір як розділ мовознавства сприяє вирішенню таких завдань:

- 1) встановлення походження слова в сучасній мові (наявність похідної основи);
- 2) визначення механізмів, за допомогою яких це похідне слово було утворено [15, с. 152].

Т. Ф. Єфремова дає наступне визначення феномену «словотвір»: «Словотвір – це система утворення слів у мові, способи такого утворення; розділ мовознавства, що вивчає творення слів у мові [7, с. 45].

О. А. Земська, О.С. Кубрякова під словотвором розуміють процес або результат утворення нових слів, названих похідними, на базі однокореневих слів або словосполучень за допомогою прийнятих в певній мові формальних способів, які служать для семантичного переосмислення або уточнення вихідних одиниць [11].

Слово як основна одиниця словотвірної системи мовознавства має певну структуру, тобто складається з морфем – однієї або декількох. Слід розрізняти поняття «слово» і «морфема». Розрізняються вони низкою ознак:

1. Слова характеризуються мовною самостійністю, в той час як морфемі існують лише в складі слова.
2. Слова завжди мають лексико-граматичну співвіднесеність, тобто належать до певного лексико-граматичному розряду (частини мови); морфемі позбавлені такої лексико-граматичної співвіднесеності.

3. Слова, як правило, відтворювані, але в окремих випадках можуть створюватися в процесі усного або письмового спілкування (індивідуально-авторські неологізми); морфеми мають тільки відтворюваність [9, с. 62].

Як стверджує О. А. Земська, словотвір виконує наступні функції:

- власне номінативна (тобто створення необхідного найменування);
- конструктивна (зміна синтаксичної побудови мови);
- компресивна (створення більш короткої номінації);
- експресивна (отримання експресивної форми вираження);
- стилістична (узгодження індивідуального способу вираження з певною сферою мови) [10, с. 321].

Згідно з дослідженнями О. М. Вершиніної, виділяються наступні способи словотворення:

1. Лексико-семантичний, коли різні значення слова перетворюються в окремі слова, усвідомлені як етимологічно самостійні та незалежні, або ж за ними закріплюється значення, ніяк не пов'язане з раніше їм властивим. Тобто слово, вже існуюче в мові, набуває нового смислового значення, як би розщеплюється на два і більше омоніми.

2. Морфолого-синтаксичний спосіб являє собою утворенням нових лексичних одиниць в результаті переходу слів одного граматичного класу в інший.

3. Лексико-синтаксичний, при якому дві або більше зіставні лексичні одиниці в процесі вживання їх в мові зрощуються в одну. При цьому способі нові слова представляють собою злиття в словесне ціле.

4. Морфологічний спосіб полягає в утворенні нових слів, існуючих в мові основ і словотворчих елементів за правилами їх з'єднання в самостійні одиниці [3, с. 37].

Важливим аспектом вивчення словотвору як розділу мовознавства є зв'язок словотвору з іншими його сторонами. Словотвірна система тісно пов'язана з іншими її сторонами – особливо з лексикою і граматику. Зв'язок словотвору з лексикою проявляється, по-перше, в тому, що новоутворені

слова поповнюють словниковий склад мови; по-друге, утворити нове слово можна, тільки дотримуючись законів і правил словотворення; по-третє, будь-яка заміна морфеми в слові вносить різні зміни в семантику або морфологічну структуру слова.

Зв'язок словотвору з граматиною, зокрема з морфологією, проявляється в тому, що нові слова оформляються відповідно до законів граматичного ладу мови. Так, що утворювані нові слова завжди оформлюються як певна частина мови (іменник, прикметник, дієслово, прислівник і т.п.) з усіма її граматичними ознаками і властивостями.

Словотвір пов'язаний і зі стилістикою, оскільки заміна однієї або ряду морфем в слові може надавати йому певного стилістичного забарвлення і обмежувати або розширювати його стилістичні функціональні можливості [35, с. 65].

Таким чином, словотвір – це процес або результат творення слів або розділ мовознавства, що аналізує всі аспекти створення, функціонування, будови та класифікації похідних і складних слів. Головним завданням словотвору є дослідження законів, способів творення слів, словотворчих процесів, що породжують нові лексичні одиниці. Словотвір виконує власне номінативну, конструктивну, компресивну, експресивну, стилістичну функції.

1.2. Продуктивні способи словотворення в німецькій мові

Словниковий склад мови і обслуговуючий його механізм словотворення дають багатющий матеріал для спостережень, роздумів і узагальнень.

Функціонування мови пов'язане зі зникненням одних слів, з появою інших, зі зміною стилістичного статусу.

Історична лексикологія переконує нас в тому, що слова створюються з реально існуючого в мові матеріалу і за його моделями, продуктивними в сучасній мові.

Основними шляхами розвитку словникового складу німецької мови є словотвір, зміна значення слова і запозичення [24, с. 116]. Кожен з цих шляхів має свої характерні особливості. За допомогою словотворення і зміни значення мова збагачується новими словами на базі вже існуючих в ній слів. За допомогою запозичення словниковий склад однієї національної мови збагачується за рахунок словникового складу іншої мови.

Крім цих трьох основних шляхів розвитку словника, німецька мова наряду з іншими мовами збагачує свій словниковий склад шляхом звуконаслідування. Нове слово утворюється в даному випадку на основі звуку, так чи інакше пов'язаного з цим явищем. До звуконаслідувальних слів німецької мови належать, наприклад, *der Kuckuck*, *zwitschern*, *summen*. Однак звуконаслідування обмежується лише невеликим колом лексики і грає незначну роль в розвитку словникового складу.

Словотвором в німецькій мові займалися багато зарубіжних і вітчизняних лінгвістів. Великий внесок у його вивчення внесли О. С. Кубрякова, Р. З. Мурясов, М. Д. Степанова, В. Фляйшер, В. Хенце.

Словотвір поряд із запозиченнями є найважливішим способом збагачення словникового складу мови. За аналогією (моделями та зразками) з уже існуючими лексемами за допомогою морфемного і лексичного матеріалу будуються словотвірні конструкції. Існують різні моделі словотворчих конструкцій, які найчастіше по-різному виділяються у різних дослідників, так як в лінгвістиці немає єдиного трактування і визначення словотворчої моделі як одиниці словотвору [16, с. 9]. Поділ ґрунтується на видах словотворчих елементів, їх комбінації і звідси впливаючого словотвірного значення. Розвиток в словотворенні полягає не в появі нових способів словотвору, а в використанні переважно одних або інших моделей.

Під суфіксальною структурно-семантичною моделлю розуміється така схема суфіксальних похідних, в якій враховується лексико-семантична характеристика компонентів структурної моделі і характер семантичних відносин між ними [25, с. 11]. Словотворчі моделі можуть бути продуктивними і непродуктивними. Під продуктивністю ми розуміємо здатність суфікса брати участь в утворенні нових лексичних одиниць, які можна представити у вигляді словотворчих моделей. За визначенням О. С. Ахманової, модель вважається продуктивною, якщо вона «придатна для створення нових слів і форм, зрозумілих мовцю цієї мови» [1, с. 173].

М. Д. Степанова виділяє п'ять основних способів словотворення в німецькій мові, відомих з найдавніших періодів його історії: зміна кореня слова (безсуфіксне творення слів з дієслівних коренів), перехід слова з одного лексико-граматичного класу в інший, словоскладання, префіксація і суфіксація [33, с. 80].

Словотвір за допомогою зміни кореня як самостійний спосіб непродуктивний в сучасній мові, хоча слова, утворені таким способом, досить численні. Так само як низка слів, утворених від дієслівних коренів, зокрема, віддієслівні іменники типу: *der Trieb, der Gang, der Zug*. Цей спосіб відображає стародавні процеси, пов'язані з фонетичними закономірностями ладу індоєвропейських мов, і їх своєрідне переломлення в германських мовах.

При словотворенні шляхом переходу слова з одного лексико-граматичного класу в інший творення нового слова здійснюється без зміни словотворчої основи, без участі словотворчих засобів. Прикметник, інфінітив, дієприкметник або будь-яка інша частина мови можуть перейти в клас іменників, наприклад: *der Alte, das Leben* і т.п. І навпаки, іменник так само, як і прикметник, може стати дієслівною основою, наприклад: *schmieden* (від *Schmied*), *grünen* (від *grün*). Сутність переходу слова з одного лексико-граматичного класу в інший полягає в двох моментах – лексичному і граматичному. По-перше, створюється нова лексична одиниця з новим

значенням, хоча і пов'язаним із значенням того слова, від якого ця нова лексична одиниця утворена: ознака предмета перетворюється в найменування самого предмета (субстантивація прикметників), назва предмета або якості перетворюється в назву дії (утворення відіменних дієслів) і т. п. По-друге, слово набуває граматичні категорії іншої частини мови і змінює характер сполучуваності з іншими словами і свою синтаксичну функцію. Так, інфінітив, субстантиуючись, отримує граматичний рід і відмінюється, наприклад, *das Leben - des Lebens*.

До цього типу словотворення належить також перехід іменника в категорію прислівника, наприклад: *zwecks, abends*. В даному випадку іменник втрачає іменні граматичні категорії і стає незмінною частиною мови.

Головна частина мови може перейти в службове слово в тому випадку, якщо вона втрачає свою лексичну і синтаксичну самостійність і стає виразником відносин між словами. Так, прийменники *kraft* і *laut* утворені від іменників *Kraft* і *Laut*.

Застигання прийменникових груп типу: *zuhause, in bezug* і т. п. І перехід їх в прислівники або службові слова можна віднести як до розглянутого типу словотворення, оскільки прислівники виражають граматичні відносини поряд з відмінковими флексіями, так і до словоскладання.

Якщо виходити з усієї системи словотворення, то слід зазначити, що в німецькій мові основну роль в словотворенні виконує словоскладання, залишаючись продуктивним способом словотворення по цей момент. У XIX і XX ст. переважає двочленна модель, продуктивність тричленної моделі зростає від одиничних випадків до регулярних. Збільшується кількість чотирьохморфемних утворень. Найбільшого поширення композити отримують в новинах, спеціалізованих текстах. Найактуальнішу та інновативну частину словникового складу сучасної німецької мови представляють неологізми. Вони побічно відображають умонастрої, що панують в суспільстві, є вираженням духу часу. Поява великої кількості нових слів в сучасній

німецькій мові була викликана, перш за все, геополітичними змінами в Європі: спочатку – об'єднанням Німеччини і пов'язаними з цим подіями (*die Osterweiterung, der Solidaritätszuschlag, die Ostalgie, Dunkeldeutschland*), потім – інтеграцією в Європі (*das Euroland, das Eurogeld, die Eurozone, Teuro*), війною на Балканах (*der Kosovo-Krieg, der Blauhelmeinsatz, der Kollateralschaden*), підвищенням активності терористичних організацій (*der Anti-Terror-Krieg, die Milzbrandattache, der Schläfer*).

Події у внутрішньополітичному житті Німеччини також дали імпульс для утворення цілої низки нових слів: позначень нових законопроектів, політичних програм, проектів реформ і т.п. (*Job-Floater, Riester-Rente*), економічних реалій (*die Öko-Steuer, Ein-Euro-Job, das Sparpaket*). Технічний прогрес, досягнення науки, поява нових продуктів матеріальної діяльності людини переломилися у відповідних лексичних інноваціях, наприклад: *die Datenautobahn, der Stammzellenimport, die Organspende* і т. п. Поповнення словникового складу сучасної німецької мови неологізмами відбувається за рахунок дії різноманітних лінгвістичних чинників, але найпродуктивнішим з них є словоскладання.

Словоскладання в німецькій мові багатогранне, багатоаспектне і дуже складне явище. З одного боку, воно часто переплітається з афіксацією, з іншими засобами словотворення, з іншого боку, воно межує з синтаксисом, так як в німецькій мові між компонентами складного слова часто виникають такі відносини, які повторюють синтаксичні зв'язки між словами. Синтаксичний характер складних іменників виявляється, зокрема, в легкості і простоті творення їх в процесі мовлення для вираження найрізноманітніших смислових відносин, причому характер цих відносин формально не виражається і може бути зрозумілий з семантики безпосередніх складових, тобто компонентів складних іменників, інакше кажучи, їх внутрішнього контексту, наприклад: *Sommertag, Abreisetag, Reisevorbereitungen*. Однак іноді семантизація за безпосередніми складниками неможлива, наприклад, *Löwenzahn, Friedhof, Friedfisch*. Отже, словоскладання є провідним способом

словотворення в німецькій мові. Значна частина словникового складу німецької мови – складні слова. Особливо продуктивним є словоскладання як спосіб творення іменників.

Німецький складний іменник відрізняється великою різноманітністю свого морфологічного складу. Слово-визначник може виражатися основами, що співвідносяться з різними частинами мови: іменником, прикметником, дієсловом, числівником. У німецькій мові є складні слова, в яких перший компонент представлений дієслівною основою. Наприклад, такі німецькі іменники, як *die Bewegungskraft* - рушійна сила, *das Tragbett* - переносне ліжко, *die Nähmaschine* - швейна машина. Складні слова в німецькій мові не зникають і при наявності варіативності, наприклад, *goldene Uhr = Golduhr*.

Можливість поєднання різних основ в складному слові німецької мови безмежна в тій же мірі, в якій безмежною є різноманітність комбінацій слів в синтаксичних словосполученнях. Граматисти вважають, що теоретично формальна можливість утворення складного слова в німецькій мові необмежена. Але все-таки існують деякі обмеження в семантичному плані, наприклад: *das Brigittenlächeln* - посмішка як у Бригітти; *das Gefangenauto* - машина, в якій везли полонених. Без контексту незрозумілий сенс цих слів. Таким чином, семантичні обмеження проявляються в тому, що в багатьох випадках для семантизації складного іменника необхідний зовнішній контекст. Словоскладання представлено в німецькій мові не тільки в системі іменника, а й в системі дієслова, прикметника. В системі прикметника в німецькій мові ми можемо спостерігати велику різноманітність структурних моделей складного прикметника, велика різноманітність семантичних відносин, які висловлюються ними.

Так, в німецькій мові широко представлені складні прикметники, що виражають відносини порівняння або посилення, наприклад, *kreideweiß*, *bleißschwer*, *todunglücklich* та інші.

Префіксація є так само, як і словоскладання, давнім, але продуктивним способом словотворення. Сутність даного словотвірного процесу полягає в

тому, що кореню слова передує, приєднуючись до нього, словотворча морфема, яка змінює лексичне значення слова, але в більшості випадків не впливає на приналежність його до того чи іншого граматичного класу, причому граматичні форми слова не піддавалися змінам. Іменник зберігає свій граматичний рід і відмінювання, а дієслово – тип відмінювання, наприклад: *die Sache - die Ursache; gehen - vergehen*. Від словоскладання префіксація відрізняється тим, що першою частиною слова є морфема, яка не виступає в якості самостійної лексичної одиниці, хоча і володіє певною значимістю.

Орієнтуючись на словник словотворчих елементів А. Н. Зуєва, можна виявити 71 префіксів іменників. Майже всі наявні префікси продуктивні в сучасній німецькій мові. Семантичною особливістю префіксації є те, що префікс узагальнює певну ознаку, властиву низці предметів або явищ. Так, наприклад, префікси *un-* і *miß-* висловлюють щось негативне, префікс *ur-* – поняття стародавнього або початкового. Також до найбільш частотних і продуктивних слід віднести такі префікси іменників, як *ge-*, *erz-*.

Суфіксація, як і префіксація, є давнім і в той же час продуктивним способом словотворення в сучасній німецькій мові. Суфікс, як і префікс, являє собою словотворчу морфему, тобто значиму одиницю мови, котра наявна в сучасній мові як самостійна лексична одиниця. Суфікс не тільки створює нове слово, але і оформляє відповідну частину мови, в ряді випадків точно визначаючи при цьому характер її граматичні зміни. Суфікси іменників визначають одночасно рід, відмінювання і утворення множини іменників. Таким чином, суфіксація ближче, ніж інші способи словотворення, стикається з граматиною, а саме з морфологією. Суфікс, як і префікс, є характерним показником лексичного узагальнення, так як він вказує на приналежність даного поняття до того чи іншого класу понять. Так, суфікси іменників *-er* і *-in* вказують на приналежність даного слова до класу слів, що позначають дійових осіб чоловічого або жіночого роду, наприклад: *Lehrer - Lehrerin; Manager - Managerin; Chef - Chefin*. Словотвір за допомогою

суфіксації є стійким способом збагачення словникового складу німецької мови. Суфікси німецької мови являють собою систему, стійку в своїй основі, але змінюється і поповнюється в процесі розвитку мови. На даний момент налічується близько 50 суфіксів іменників. До частотних і продуктивних належать такі суфікси як *-ling*, *-heit*, *-er*, *-chen*, *-tum*.

Словоскладання і афіксація тісно пов'язані між собою. Багато афіксів сучасної німецької мови виникли на базі компонентів складних слів. Процес цей закономірний і історично обґрунтований. Внаслідок десемантизації з другого компонента слова виникли такі суфікси, як *-schaft*, *-heit*, *-tum*, *-sam*, *-bar* і т.п. Суфікси при цьому не завжди зберігають свій звуковий склад. Наприклад, *-schaft*, *-tum* утворені з давньонімецького іменника *schaft*, *tuom* зі значенням «*Beschaffenheit*», «*Zustand*», «*Eigenschaft*» [8, с. 77]. Так як значення другого компоненту не вгадується носіями мови, то він є тільки засобом словотворення і не володіє лексичним значенням. Згодом суфікс може отримувати різні інші значення. Суфікс *-heit* в середньонімецькому періоді позначав «*Weise*», «*Art*», «*Lage*». Це значення існує ще і сьогодні в деяких діалектах [43, с. 73]. Деякі мовознавці [14, с. 26] описували процеси переходу компонентів складних слів в статус словотворчих елементів і класифікували складні слова за семантичною ознакою. Вони довели, що є групи іменників з визначеними структурно-семантичними властивостями, в яких або перший компонент «поглинається» другим, або, навпаки, «підпорядковує» собі його. «... Як в результаті поглинання одним з властивостей першого компонента деяких властивостей своєї семантичної структури, так і в результаті впливу властивостей першого компонента на семантику другого» відбувається зсув значення в складних іменниках. Така зміна, як вказують дослідники, «може бути структурно-семантичною, тематичною або вона може відбуватися в полі значення в залежності від типу поглинаючої або змінюваної властивості» [14, с. 28].

Процес становлення афіксів на базі самостійних слів триває і в сучасній німецькій мові. При цьому, як зазначає швейцарський мовознавець Ш. Баллі,

«... німецька мова намагається зберегти цей проміжний стан» [2, с. 233], що призводить часто до розбіжностей дослідників з приводу встановлення чітких меж афіксальної системи. Залежно від того, чи вважаємо ми дані морфеми кореневими або ж приписуємо їм статус афіксальних, мова йде про так звані «напівафікси», морфеми проміжного типу, які, втрачаючи семантичне навантаження, набувають характеру афіксів.

О. С. Кубрякова, З. А. Харитончик виділяють цілий ряд властивостей, які об'єднують афікси і напівафікси в єдину систему. Їх близькість полягає в тому, що вони часто:

- 1) виступають як синоніми;
- 2) виявляють антонімічні відносини;
- 3) виявляють схожість в виразі певних сфер значення;
- 4) виявляють взаємозамінність з однієї мови на іншу;
- 5) вибудовують словотвірні ряди однакової довжини;
- 6) вибудовують словотвірні ряди, члени яких відрізняються строгою регулярністю семантичних зв'язків між компонентами похідної одиниці [14, с. 231].

Говорячи про продуктивність, Г. Н. Шевченко виділяє два типи: перший тип служить для утворення неологізмів, слів, які створюються для задоволення певних суспільних потреб на якийсь певний момент. Другий тип продуктивності служить для створення okazionalizmів, які використовуються в основному в стилістичних цілях, щоб надати виразність, забарвлення, щоб акцентувати увагу читача або слухача [26, с. 107].

В результаті ми приходимо до наступних висновків.

Найважливішим способом збагачення словникового складу мови є словотвір. До основних способів словотворення належать: зміна кореня слова, перехід слова з одного лексико-граматичного класу в інший, словоскладання, префіксація і суфіксація. Однак згадані способи словотворення відрізняються різним ступенем продуктивності.

Виходячи з усієї системи словотворення, слід зазначити, що в німецькій мові основну роль в словотворенні виконує словоскладання, яке залишається провідним способом словотворення в німецькій мові і зараз. Представляючи собою багатогранне, багатоаспектне і дуже складне явище, словоскладання, з одного боку, часто переплітається з афікцією, з іншими засобами словотворення, з іншого боку, межує з синтаксисом. Особливо продуктивне словоскладання як спосіб утворення німецьких іменників, які відрізняються великою різноманітністю свого морфологічного складу. Префіксація є так само, як і словоскладання, дуже давнім, але продуктивним способом словотворення. Слід зазначити, що майже всі наявні префікси продуктивні в сучасній німецькій мові. Суфіксацію також можна зарахувати до продуктивних способів словотворення в сучасній німецькій мові. Однак, незважаючи на ряд ознак, які об'єднують суфікс і напівсуфікс, можна говорити про видимі переваги в словотворенні напівсуфіксів перед суфіксами. По-перше, багато варіантів розширених суфіксів є малопродуктивними, наприклад *-aner, -aster, -iener, -eiser, -ianer, -iter, -ner, -ser* і т.п. Іншомовні афікси практично не беруть участь в словотворенні з німецькими основами. По-друге, напівсуфікси, що зберігають частину глибинної семантичної структури (біологічний рід і т.п.), більш інформативні, а основна мета комунікації – передача інформації. На відміну від суфіксації словотвір за допомогою зміни кореня як самостійний спосіб непродуктивний в сучасній мові, хоча слова, утворені таким способом, досить численні.

В наступному розділі більш детально розглянемо особливості та способи творення саме німецьких іменників.

Розділ 2

Система словотвору іменників в німецькій мові

2.1. Словотвір за допомогою префіксів і суфіксів

Для аналізу використані матеріали німецькомовних газет, оскільки публіцистичні тексти в цілому показують тенденції сучасного словотворення, що свідчить про зміни в словниковому складі мови.

Досліджуючи лексичні одиниці, що вживаються в суспільно-публіцистичному дискурсі, методом суцільної вибірки з німецькомовних журналів «De Magazin Deutschland», «Focus», «Spiegel», «Berliner Zeitung» та Інтернет-сайту <http://www.dw.com>, відібрані лексичні одиниці були розподілені за словотворчими моделями.

Ми спиралися на лінгвістичні роботи кінця XX - початку XXI ст. в області словотворення німецької мови, в яких намітилися нові явища, які супроводжують процеси творення слів. В ході дослідження використовувалися такі методи: метод компонентного аналізу, метод словотворчих моделей, описовий метод, метод кількісного аналізу.

При аналізі лексики були виявлені іменники, утворені за допомогою німецьких суфіксів, які можна назвати загальноновживаними, тому що вони не пов'язані тільки з розмовною сферою, а з різним ступенем частотності представлені також в літературній мові. До складу цієї групи увійшли суфікси: *-chen, -e, -ei, -el, -er, -in, -, -ung*.

Також поряд з загальноновживаними суфіксами в німецькому словотворі є місце і розмовно-маркованим суфіксам: *-i, -o*.

1) Загальноновживані суфікси:

Суфікс *-er*: Серед загальноновживаних суфіксів перше місце займає суфікс *-er*. Найбільшу групу тут складають віддієслівні іменники. Основою можуть служити не тільки прості (*Wischer*), похідні (*Ausschreier*) і складні (*Schwarzfahrer*) дієслова, а й дієслівні словосполучення, як вільні

(*Vielschreiber*), так і стійкі (*Panikmacher*). Більшість віддієслівних іменників називають суб'єкт дії.

«Nein. Das ist die Logik der Wischer», antwortete der dünne Felix [32].

Суфікс *-e*: Досить продуктивним і частотним в німецькому словотвірі є суфікс іменників жіночого роду *-e*.

Більшість іменників, утворені за допомогою цього суфікса, є віддієслівними. В якості основи можуть виступати прості дієслова (*Lache*), префіксальні дієслова (*Ausrede*), складні дієслова (*Fettlebe*) і дієслівні словосполучення (*Panikmache*). Як правило такі іменники позначають дію, або скоєну людиною, або їй властиву.

Du schwindelst ja. Das sind alles faule Ausreden! Das glaube ich dir nicht [28].

Деякі іменники разом зі значенням дії можуть також позначати і манеру, властиву людині щодо тієї чи іншої дії або поведінки. Так, іменник *Lache* позначає манеру сміятися.

Mit ihrer fröhlichen Lache hat sie alle wieder aufgemuntert.

Так само суфікс *-e* має словотвірні значення особи, яка має схильність або здатність до дії, позначеною виробляємою основою:

Diese alte Klatsche hat dem Lehrer gleich erzählt, daß ich in Musik schwänzen wollte [33].

Суфікс *-ei*: Третім за частотою і продуктивністю в німецькому словотворенні можна назвати жіночий суфікс *-ei*. Як правило, іменники з цим суфіксом називають тривалу, повторювану, безперервну дію, позначену виробляємою основою (в основному з негативною оцінною характеристикою).

Seine Fresserei wird ihn noch ruinieren.

Суфікс *-in*: Так само досить частотним і продуктивним є суфікс іменників жіночого роду *-in*. Як правило, в якості основи виступають найменування осіб чоловічої статі, відповідно похідні позначають осіб жіночої статі, тобто суфікс *-in* є носієм жіночої ознаки. Наприклад:

*Sie spricht so gelehrt. Scheint wohl eine **Intelligenzlerin** zu sein.*

Суфікс - **chen**: Загальноновживаний суфікс середнього роду -*chen*, як правило, надає основі сему зменшуваності, малості. Експресивне забарвлення може бути настільки сильни, що семантичний компонент зменшувальності набуває абсолютно протилежного значення: *Eckchen* – *кусище*.

Суб'єктивна оцінка може мати як позитивну (довірливість, захоплення, схвалення, повага, іронія), так і негативну (зверхність, презирливість, сарказм) спрямованість.

*Sie war während ihrer Schulzeit immer ein **Pummelchen**.*

*Außerdem bist du nur ein **Früchtchen**. Wenn auch ein crazy **Früchtchen** [38].*

Про продуктивність суфікса -*chen* в німецькій мові говорить той факт, що досить часто з'являються новоутворення з цим суфіксом. В даний час популярним серед молоді є дружнє вітання – *Hallochen! Привітик!* – похідне від вигуку – *Hallo!*, яке поки що не зафіксоване в словниках.

Суфікс -**ung**: У розмовному словотворенні, набагато рідше ніж в словотворенні літературної мови, зустрічається суфікс іменників жіночого роду -*ung*. Найчастіше основами є нейтральні дієслова, однак в своїх переносних значеннях: *Dann übernachteten wir halt in München. Die Frage ist nur, wo. Die Leute im Internat werden uns bestimmt bald vermissen. Das gibt eine **Aufregung**.*

1) розмовно-марковані суфікси:

Серед розмовно-маркованих суфіксів, використовуваних в німецькому словотворенні, можна виділити два -*i* і -*o*, які за продуктивністю і частотністю вживання перевершують інші розмовно-марковані суфікси як наприклад, -*erl*, -*le*, -*sche*, -*bold* та ін. [35, с. 72].

Суфікс -**i**: Суфікс чоловічого, жіночого та середнього роду -*i* надає похідним словами зменшувально-пестливу форму, як правило в поєднанні з емоційною оцінкою денотата. Найчастіше подібні утворення зустрічаються в дитячій мові: *Mami, Papi, Opi, Omi*.

Und Mathelehrer Rolf Falkenstein ist unser Papi. Er ist ein großer Kerl.

Fast 1,90m.

Суфікс **-o**: Менш частотним є суфікс чоловічого **-o**. Приєднуючись до основ, найчастіше ад'єктивних, він надає їм значення особи, як правило з відтінком зверхності і несхвальності: *Papagallo (Papagei)*, *Fascho (Faschist)*, *Provo (Provokateur)* та ін.

Префіксальний спосіб представлений набагато слабше, як в субстантивному словотворенні в цілому, так і розмовному словотворенні зокрема. Це можна пояснити тим, що число префіксів в німецькій мові значно менше числа суфіксів. І на відміну від суфіксів всі німецькі префікси є загальноживаними, тобто не зафіксовано розмовно-маркованих префіксів.

До німецьких префіксів належать *Erz-*, *Un-*, *Ur-*, *Miss-* [46].

Префікс **Erz-**: Префікс *Erz-* посилює негативну якість, властиву особі, яка позначається похідною основою: *Erzbummler*, *Erzfresser*, *Erzlugner*.

Префікси **Un-/Miss-**: Префікси *Un-* та *Miss-* мають значення відхилення від норми, як правило, в бік чогось негативного або помилкового, властивого предмету або явищу. Наприклад: *Unkumpel*, *Unglueckswurm*, *Unfan*, *Missgeburt*.

Префікс **Ur-**: Префікс *Ur-* надає значення первинності, початковості або праобразності предмета або явища: *Urvieh*, *Urschel*, *Uromi (Uroma)*.

Малу чисельність німецьких префіксів значною мірою компенсують запозичені префікси, такі як *Anti-*, *Extra-*, *Mini-*, *Ex-*, *Super-* та ін. Слід зазначити, що стосовно цих префіксів існує подвійне написання слів: разом чи через дефіс.

Префікс **Anti-**: Префікс *Anti-* має два основних значення: 1) значення протилежності: *Anti-Fan*, *Antileute*, *Anti-Kumpel*; 2) значення чогось поганого: *Antischauspielerin*, *Antisunger*.

Префікс **Mini-**: Запозичений префікс *Mini-* надає іменнику значення малості, зменшеного ступеня або недорослості: *Mini-Abitur*, *Mini-Flirt*, *Mini-Mann*.

Префікс **Super-**: Префікс *Super-*, як правило, протиставляється префіксу *Anti-* і також вживається в двох основних значеннях: 1) вищий ступінь позитивності: *Superauto, Superstar, Superwetter*; 2) максимальне число чогось або максимальна потужність: *Superhonorar, Supertalent, Superstafi*.

Префікс **Ex-**: Префікс *Ex-* надає похідним іменникам значення *колишній*: *Exfrau, Exmann, Exfreund*.

За допомогою префіксально-суфіксальної моделі словотвору утворені такі лексичні одиниці, в яких основи поєднуються як з префіксом, так і з суфіксом. Найбільш часто зустрічаються іменники з префіксом *Ge-* і суфіксом *-e* або *-er*: *Geleerter* (уявний вчений), *Gelichter* (покидьок), *Bekloppter* (божевільний).

Особливе місце в словотворенні займає напівафіксація.

У німецькій мові існує набагато більша кількість напівпрефіксів, ніж префіксів. Всі напівпрефікси можна розділити на три групи:

- 1) префікси, співвідносні з іменником: *Affen-* (*Affenvolk*), *Blitz-* (*Blitzkerl*), *Hollen-* (*Hollenbrut*), *Mords-* (*Mordskarriere*), *Traum-* (*Traumberuf*);
- 2) префікси, співвідносні з прийменниками: *Bei-* (*Beiwaage*), *Nach-* (*Nachgeburt*), *Über-* (*Überform*), *Um-* (*Umwohner*), *Unter-* (*Unterzeug*), *Vor-* (*Vorkoster*), *Zu-* (*Zubrot*);
- 3) префікси, співвідносні з прикметниками: *Edel-* (*Edelkrimi*), *Grofi-* (*Groffimama*), *Ober-* (*Oberbonze*), *Voll-* (*Vollkünstler*) [34].

Існує низка напівпрефіксів, що співвідносяться з іменниками.

Наприклад:

Напівпрефікс *Affen-*: напівпрефікс *Affen-* має два основних значення:

- 1) експресивно-оцінне підсилювальне значення: *Affenhitze, Affenfahrt, Affentempo*.

Bei dieser Affenhitze kann ja kein Mensch arbeiten.

- 2) експресивно-оцінне зневажливе значення: *Affenvolk, Affenarsch, Affenpinscher* [34].

So ein Affenvolk! Alles drängelt. Jeder will der erste sein!

Напівпрефікс Blitz-: напівпрефікс *Blitz-* також має два значення:

- 1) швидкий, скорий, блискавичний: *Blitzkrieg, Blitztour, Blitzscheidung*;
- 2) тямущий, кмітливий: *Blitzkerl*.

Напівпрефікс Hollen-: напівпрефікс *Hollen-* надає похідним словам значення вищого рівня і служить для вираження посилення: *Höllendurst, Hollenbraten, Hollenbrut*.

*Womit kann man bei dieser Hitze nur den **Höllendurst** löschen?*

Напівпрефікс Mords-: напівпрефікс *Mords-* надає похідним словам значення чогось більшого (за розміром або кількістю) або значення в дуже високому ступені і також служить для вираження посилення: *Mordskerl, Mordsweib, Mordsbetrieb, Mordskarriere*.

Напівпрефікс Traum-: напівпрефікс *Traum-* надає похідним словам значення ідеальний (такий, про який можна тільки мріяти: *Traumberuf, Traumpartner, Traumauto, Traummodell*.

*Ich war gerade noch auf der Überholspur zu meinem **Traumberuf** als Reporterin [44].*

Напівпрефікси, співвідносні з прийменниками – це словотвірні елементи, які зустрічаються у вільному вживанні в якості прийменників, наприклад: *Bei-, Nach-, Über-, Um-, Unter- Vor-, Zu-*.

Напівпрефікс Bei- висловлює просторове і тимчасове застосування до чого-небудь: *Beiwaage* – додаткове судове покарання;

Напівпрефікс Nach- висловлює просторове або тимчасове слідування за чим-небудь: *Nachgeburt* – придурок, бовдур;

Напівпрефікс Über- позначає просторове або тимчасове перевищення норми: *Überform* – дуже хороша форма (тіла);

Напівпрефікс Um- висловлює просторове розташування навколо або біля чого-небудь: *Umwohner* – який живе неподалік;

Напівпрефікс Unter- висловлює просторове розташування під чим-небудь: *Unterzeug* – спідня білизна;

Напівпрефікс Vor- позначає просторове або тимчасове передування чому-небудь: *Vorkoster* – проба їжі;

Напівпрефікс Zu- позначає додаток або додавання до чого-небудь: *Zubrot* – додатковий заробіток.

Крім напівпрефіксів, що співвідносяться з іменниками і прийменниками, існують також напівпрефікси, що співвідносяться з прикметниками:

Напівпрефікс Voll-: напівпрефікс *Voll-* надає основам значення у вищій мірі, яке виражається визначеннями *типовий, справжній, завзятий, повний*: *Vollidiot, Vollschauspieler, Vollkünstler, Vollindianer*.

Warum muss ich den überhaupt jemals erwachsen werden? Oder anders gefragt, welcher Vollidiot hat diesen Begriff erfunden?

Напівпрефікс Edel-: напівпрефікс *Edel-* має значення *обраний*: *Edelkrimi, Edelschaffe*.

Напівпрефікс Grofi-: напівпрефікс *Grofi-* надає основам значення кривності: *Grofitata, Grofipapa*.

Напівпрефікс Ober-: напівпрефікс *Ober-* має такі значення: вищою мірою: *Oberidiot*;

- верхній або знаходиться зверху: *Oberdecke*;
- першорядний: *Oberpuppe*;
- головний, старший: *Oberbonze*.

Вельми активну роль в утворенні субстантивів грають напівсуфікси. Якщо в якості напівпрефіксів можуть виступати різні частини мови (іменники, прийменники, прикметники), то в якості напівсуфіксів виступають виключно іменники. Серед напівсуфіксів можна виділити кілька груп.

Першу групу складають іменники – власні імена: *-fritze, -hans, -heini, -liese, -meier, -michel, -peter, -suse*. В рамках цієї групи похідні іменники можна класифікувати в такий спосіб:

- 1) за професією: *Begrussaugust* (метрдотель в ресторані, портьє в готелі), *Werbefritze* (рекламний агент), *Bahnheini* (залізничник), *Kuchenkarl* (кашовар), *Wurzelsepp* (лікар-гомеопат), *Beerentrine* (збиральниця ягід);
- 2) за характерною ознакою: *Dosbarthel* (сонько), *Gammel-Emil* (гуляка), *Meckerfritze* (скиглий), *Frierguste* (мерзлячка), *Quatschhanne* (брехуха), *Lachmarie* (реготуха), *Flennliese* (плакса), *Pimpelliese* (недоторка), *Huschelpeter* (халтурник), *Dingerich* (тун), *Gatterrich* (чоловік), *Fabelhans* (вигадник), *Faselhans* (базикало), *Quasselfritze* (брехун); *Angstmeier* (боягуз), *Kraftmeier* (силач), *Schwindelmeier* (аферист)..
- 3) за приналежністю до керівного складу певної організації, що зустрічається значно рідше: *Parteiheini* (партійний функціонер), *Gewerkschaftsheini* (профспілковий діяч) [37, с. 60].

Друга група включає іменники, що позначають частини тіла: *-hals*, *-kopf*, *-maul*.

Нагівсуфікси –kopf та –hals позначають осіб, що володіють якостями та ознаками: *Eselkopf* (осел), *Rappelkopf* (самодур), *Schwachkopf* (недоумкуватий), *Geizhals* (скнара), *Schreihals* (крикун), *Wagehals* (сміливець);

Нагівсуфікс –maul позначає осіб, що володіють негативними якостями, насамперед пов'язаними з язиком і мовою людини: *Lastermaul* (наклепник), *Geifermaul* (злостивець), *Schleckermaul* (ласун).

Третя група – це іменники, що характеризують родинні стосунки: *-bruder*, *-base*, *-schwester*, *-onkel*, *-tante*.

Нагівсуфікси –base, -schwester та –tante позначають осіб жіночої статі за родом занять або схильністю до того, що позначено похідною основою: *Kaffeeschwester* (велика ціновувачка кави), *Reisetante* (та, що любить подорожувати).

Нагівсуфікс –bruder позначає осіб з негативними якостями і схильностями: *Beirbruder* (товариш по чарці), *Heulbruder* (плакса), *Jabruder* (підлабузник).

Напівсуфікс –onkel позначає осіб за родом занять або схильністю до того, що позначає основа: *Reiseonkel* (завзятий мандрівник), *Märchenonkel* (оповідач казок по радіо чи телебаченню).

У наступному розділі розглянемо більш детально такий спосіб утворення слів як субстантивація.

2.2. Субстантивація

Як прикметники, так і дієприкметник німецької мови можуть вживатися в реченні в ролі іменника. Багато з цих субстантивованих слів закріпилися в основному словниковому складі німецької мови [5, с. 12]. Наприклад, прикметники *der Jugendliche* (нідліток), *der Fremde* (іноземець, незнайомиць); дієприкметник *der Verwandte* (родич), *der Bekannte* (знайомий) і т.п.

З метою класифікації та прояснення особливостей вживання лексики даного типу було проаналізовано використання субстантивованих номінацій особи в німецькомовній пресі. Предметом розгляду були субстантивовані номінації чоловічого і жіночого роду, так як, хоча в німецькій мові і є можливість утворення субстантивованих слів середнього роду, вони позначають абстрактні поняття, як, наприклад, *das Böse* (зло).

За граматичними характеристикам можна поділити субстантивовані номінації наступним чином.

1. Прикметники, наприклад, *der Blonde* (блондин).
2. Дієприкметник I і II, наприклад, *der Sterbende* (вмираючий), *der Abgestoßene* (знехтуваний).

3. Псеводієприкметник, тобто слова, утворені від іменних основ за моделлю дієприкметника минулих часів. Ці лексичні одиниці мають префікси *be-*, *ge-*, які в поєднанні з іменними основами надають слову значення наявності якоїсь ознаки, наприклад, *bebrillt* (в окулярах), від слова *Brille* [4, с. 170]. Лексика цього типу також може піддаватися субстантивації,

як і звичайні дієприкметники – *der Bebrillte* (людина в окулярах). Псевдодієприкметники є найбільш рідкісним типом номінацій.

З позицій семантики можна класифікувати ці лексичні одиниці в залежності від позначуваних характеристик особистості і взаємодії з іншими персонажами. Номінація проводиться з опорою на такі ознаки іменованої особи:

1. Зовнішність (риси обличчя, фігура і інші деталі зовнішнього вигляду, в тому числі одяг): одні можуть характеризувати конкретну особливість зовнішності (колір волосся або очей, фігуру): *der Grauhaarige* (сивий); *der Blauäugige* (блакитноокий); *der Dicke* (товстун), *der Bucklige* (горбань), *der Kleine* (низькорослий); *die Uniformierten* (люди в уніформі); інші мають узагальнене значення, тобто характеризують зовнішність в цілому, а не конкретну деталь: *der Schöne* (красень); *der Hässliche* (негарний), *der Herrliche* (чудовий). *Amelie ist nur wenig älter und hübsch, sie ist leider hübsch, und der Dicke lässt ihr jede Freiheit* [47]; *Die Uniformierten waren stolz darauf, dass sie seit ihrer Knabenzeit kein Buch gelesen hatten, <...>* [41].

Псевдодієприкметники, як правило, позначають деталі одягу: *Belaubte* (людина із зображенням листків дерева (на комірці)) – від іменника *das Laub* (листя) *Der Belaubte, der Oberst, heißt die Leute abtreten* [38].

Номінація може ґрунтуватися навіть на відсутності характерної ознаки, наприклад, *Brillenlose* (людина без окулярів) – від прикметника з суфіксом *-los*, що позначає відсутність чого-небудь.

2. Вік: *der Alte* (старий), *die Junge* (молода жінка). *Der Alte sass da und schaute schweigend zu ihm hinüber* [33].

При цьому можна зазначити різницю в типі номінацій за віком в текстах преси та в художній літературі. У літературі найчастіше ми можемо спостерігати вказівку приблизного віку, як в наведеному вище прикладі – за ознакою «молодість / старість». Незважаючи на частотне вживання, кількість варіантів таких номінацій нечисленне. У газетно-журнальних текстах, навпаки, зустрічається вказівка точного віку героя публікації: *Auf den ersten*

Blick wirkt die 56Jährige zwar alles andere als aufsässig, doch der Eindruck täuscht [28].

3. Фізичний стан: *der Todkranke (смертельно хвора людина), der Ohnmächtige (який втратив почуття), der Müdgewordene (втомлений). Und wieder als kleiner Buchtrödler Treppen zu steigen, Bücher hausierend zusammenzuraffen, dazu fehlte dem Müdgewordenen die Kraft [28].*

4. Рис характеру: *der Gewissenslose (безсовісний), der Stolze (гордий), der Aufsässige (норовливий), der Tollkühne (нерозважливо відважний). Er dachte: Was muss dieser Tollkühne und Spieler dafür bezahlt haben! [30].*

5. Дія, що виконується ним: *der Vorbeiziehende (що йде повз), der Kniende (стоїть на колінах), die Gaffenden (роззява). Keine Bewegung, die der Gewaltige machte, entging den Gaffenden, die sich zwischen den Stuhlreihen drängten [28].*

6. Дія, що виконується іншими особами по відношенню до неї: *der Gefragte (той, кого запитали), der Angeredete (той, до кого звернулися), der Gebissene (той, кого вкусили), der Operierte (прооперований). Ein Student zeigt ihnen den Weg zu dem Operierten [38].*

7. Ставлення інших осіб (ступінь знайомства, почуття, соціальні ролі): *der Fremde (незнайомец), der Geliebte (улюблений), die Beneidete (та, кому заздять), der Untergebene (підлеглий). Wenn die Beneidete ein Taschentuch fallen ließ, bückte Angelika sich geschwind, um es aufzuheben [44].*

8. Почуття, емоції: *der Gekränkte (ображений), der Leidende (страждаючий), der Entzückte (захоплений), der Verbitterte (озлоблений). "Es ist eine Gemeinheit, <...>", äußerte der Verbitterte [47].*

Існує певний взаємозв'язок значення номінації з її граматичної формою. Наприклад, субстантивованний прикметник зазвичай є номінацією за ознакою зовнішності або рис характеру. Дієприкметники (особливо дієприкметник II від перехідних дієслів) частіше пов'язані із взаємодією іменованої особи з оточуючими, наприклад, *der Vergessene (забутий)* – дієприкметник II; якщо дієприкметник утворено від неперехідного дієслова,

як *der Gestürzte*, номінація може ґрунтуватися на дії, скоєній самою особою. Активне значення притаманне і номінаціям на основі дієприкметника I.

Лексичні одиниці цього типу зазвичай є не єдиними номінаціями особи в тексті, а входять в номінативний ланцюжок – сукупність всіх позначень так званого об'єкта. Компоненти ланцюжка можуть бути пов'язані семантичними відносинами різного роду, наприклад, синонімічними і метафоричними.

Синонімія грає важливу роль в структурі тексту. Так звані синоніми-заступники використовуються з метою підвищити виразність висловлювання та до цієї групи належать не тільки синоніми у вузькому сенсі слова [26, с. 107].

Синонімія в тексті існує як між самими субстантивованими частинами мови, так і між ними та іменниками: *der Fremde* - *der Unbekannte* (*незнайомиць*) (обидві одиниці субстантивовані); *die Häftlinge* - *die Gefangenen* (*ув'язнені*) (іменник і субстантивований дієприкметник). *Dann tat er genau den Zug, den der Fremde uns angekündigt, und wandte sich zum Gehen* [47]. *Da sich inzwischen durch Umfrage beim Steward herausgestellt hatte, dass der Unbekannte ein Österreicher sei, wurde mir als seinem Landsmann ein Auftrag zugeteilt, ihm unsere Bitte zu unterbreiten* [44].

Німецький журналіст і філолог Бастіан Зік зазначає в одній із своїх книг, що журналісти надто захоплюються пошуком різних позначень для героїв статті. Існує неписане правило, що власну назву можна згадати вдруге тільки в тому випадку, якщо в проміжку були використані як мінімум дві інші номінації. Що дивно, при цьому практично не використовуються особові займенники *er* «він» і *sie* «вона», хоча вони є невід'ємною частиною німецької мови [46, с. 77]. Субстантивація грає важливу роль в цьому «пошуку позначень».

Якщо говорити про відмінності в типах субстантивованих номінацій, які використовуються в пресі, то можна зазначити невелику кількість ситуативних номінацій. Однак існує частотна лексика з таким значенням,

наприклад, *der Angeklagte (обвинувачений). Der Angeklagte bestreitet jede Schuld und trauert um einen "Freund" [44].*

Акти номінації можуть бути пов'язані з прагматичними факторами, завдяки чому проявляється вираз оціночного або емоційного ставлення до позначуваного об'єкту [9, с. 78]. Існує думка, що оціночні номінації особливо характерні для мови журналістів. У текстах преси функція даної лексики – як показати ставлення самого автора статті до іменованої особи, так і сформулювати певне ставлення до неї у читачів [17, с. 110].

Більшість субстантивованих номінацій не є постійними в усьому тексті позначеннями особи, так як підкреслюють мінливі характеристики, актуальні на даний момент. Як правило, як постійні номінації використовуються позначення за віком і зовнішністю, хоча ці параметри також потенційно змінювані – наприклад, якщо події в тексті охоплюють тривалий період часу, вік людини може змінитися, а також людина може змінити зовнішність, наприклад, перефарбувати волосся.

Вибір конкретного позначення особи завжди обумовлений різними факторами і субстантивація дозволяє створювати в німецькій мові номінації, що володіють практично будь-якими необхідними семантичними характеристиками.

2.3.Складні іменники

Якщо виходити з усієї системи словотворення, то слід зазначити, що в німецькій мові основну роль в словотворенні виконує словоскладання, залишаючись продуктивним способом словотворення по даний момент. У XIX і XX ст. переважає двочленна модель, продуктивність тричленної моделі зростає від одиничних випадків утворення до регулярних. Збільшується кількість чотирьохморфемних утворень. Найбільшого поширення композити отримують в новинах, спеціалізованих текстах [18, с. 69]. Поява великої кількості нових слів-композитів в сучасній німецькій мові була викликана

геополітичними змінами в Європі: спочатку – об'єднанням Німеччини і пов'язаними з цим подіями (*die Osterweiterung, der Solidaritätszuschlag*), потім – інтеграцією в Європі (*das Euroland, das Eurogeld*), війною на Балканах (*der Kosovo-Krieg, der Blauhelmeinsatz*), підвищенням активності терористичних організацій (*der Anti-Terror-Krieg, die Milzbrandattache, der Schläfer*) [47].

Словоскладання в німецькій мові багатогранне, багатоаспектне і дуже складне явище. З одного боку, воно часто переплітається з афіксацією, з іншими засобами словотворення, з іншого боку, воно межує з синтаксисом, так як в німецькій мові між компонентами складного слова часто виникають такі відносини, які повторюють синтаксичні зв'язки між словами. Синтаксичний характер складних слів проявляється, зокрема, в легкості і простоті утворення їх в процесі мовлення для вираження найрізноманітніших смислових відносин, причому характер цих відносин формально не виражається і може бути зрозумілий з семантики безпосередніх складових, тобто компонентів складних слів, інакше кажучи, їх внутрішнього контексту, наприклад: *Sommertag, Abreisetag, Reisevorbereitungen*. Однак іноді семантизація за безпосередніми складниками неможлива, наприклад, *Löwenzahn, Friedhof, Friedfisch*.

Існує кілька класифікацій складних слів німецької мови в залежності від критеріїв, на яких вони ґрунтуються. Найбільш поширені морфологічна класифікація та семантико-синтаксична класифікація. Згідно першої класифікації, композити німецької мови можуть ставитися до будь-якого класу слів. Це залежить від другого компонента, що відображає граматичні характеристики всього композиту в цілому, а в якості першого компонента складного слова може виступати будь-яка частина мови. Так, наприклад, складний іменник може мати наступні морфологічні структури: іменник + іменник (*Schrankwand*), прикметник + іменник (*Kleinstadt*), числівник + іменник (*Elfmeter*), прийменник + іменник (*Vorteil*), основа дієслова + іменник (*Schreibtisch*).

Розглядають 3 моделі складних слів:

1. $L2 = L1 + L1$, де $L1$ – первинна основа, $L2$ – вторинна основа. Це детермінативні складні слова (Determinativkomposita): *das Landhaus* - *Land*, *Haus*.

2. $L2 = L1 + L1 + L1$: *der Ohnebart* – недетермінативні складні слова (nicht-determinative Komposita).

3. $L2 = L1 + R, R + L1$, R – остаточний елемент псевдокорня: *die Nachtigall* - *die Nacht ...*; *die Himbeere* - *beere* [3, с. 123].

Перша модель складного слова особливо численна в сучасній німецькій мові і типова для іменників. З формального боку ці складні слова діляться на три групи: повноскладні, чії компоненти пов'язані один з одним безпосередньо: *Lichtstrahl*, *Schreibtisch*; неповноскладні, які мають початковий елемент: *Tageslicht*, *Sonnenstrahl*, *Werdegang* і складні слова, які за своєю структурою і розташуванням компонентів ідентичні вільним словосполученням: *Krauseminze* [3, с. 125].

Другій моделі відповідають слова, які можуть містити більше двох компонентів. До них належать:

1) сурядні складні слова, чії компоненти пов'язані сурядним зв'язком: *Dichterkomponist*, *Strichpunkt*;

2) субстантивовані наказові пропозиції (зі зверненням і без): *das Tischleindeckdich*, *das Vergißmeinnicht*, *der Taugenichts*;

3) субстантивовані прийменникові групи: *der Ohnebart*;

4) деякі оказіональні «сплави» лексем, що стоять поруч у реченні: *ein Maßvoll*, *eine Handvoll*, *das Vaterunser* [26, с. 108].

Третя модель є результатом історичних процесів, тобто «Залишкові елементи» в складі складних слів походять від основ слів, які більш не вживаються як самостійні лексеми і представлені тільки в складі складних слів. Вони можуть займати як першу, так і другу позицію: *Demut* (*dio* - *ahd.* «*Knecht*»); *Brombeere* (*brama* - *ahd.* «*Dornstrauch*»); *Nachtigall* (*gala* - *ahd.* *Galan* - «*singen*»). Складні слова, утворені за цією моделлю, зустрічаються досить рідко і належать до периферійних структур як складних слів, так і

кореневих слів. До них належать деякі географічні назви та прізвища: *Heidelberg, Wiesbaden, Desselmann, Brinkmann* [26, с. 109].

Розглядаючи двочленну модель виділяють опорний компонент і визначальний компонент. Останній компонент, який визначається, позначає будь-яку категорію предметів або явищ, а все складне слово – різновид цієї категорії: *Hebekran* «підйомний кран». Визначальне слово може приєднуватися до опорного безпосередньо (*die Fotozelle*) або за допомогою з'єднувальних елементів - (e) s, - (e) n, якщо визначальним словом є іменник: *die Lebensdauer* [5, с. 12].

Таким чином, визначальний компонент виступає визначенням до другого компонента, розкриває його властивості, якості або особливості. Однак, зустрічаються випадки, коли компоненти складних слів один одного не визначають, наприклад:

- *das Fenster + der Rahmen = der Fensterrahmen* / вікно + рама = віконна рама (перший німецький іменник визначає другий),
- *der Baum + der Stamm = der Baumstamm* / стовбур дерева (перший німецький іменник визначає другий),
- *Tischlein + deck + dich! = Das Tischleindeckdich* / Столик + накрити! = Скатертину-самобранку (тут імперативний вираз складається в іменник, тобто компоненти один одного не визначають) [23, с. 124].

Німецьке складне слово відрізняється великою різноманітністю свого морфологічного складу. Слово-визначник може виражатися основами, що співвідносяться з різними частинами мови: іменником, прикметником, дієсловом, числівником. У німецькій мові є складні слова, в яких перший компонент представлений дієслівною основою. Наприклад, такі німецькі іменники, як *die Bewegungskraft* - рушійна сила, *das Tragbett* - переносне ліжко [23, с. 125].

Складні слова в німецькій мові не зникають і при наявності варіативності, наприклад, *goldene Uhr = Golduhr*.

Можливість поєднання різних основ в складному слові німецької мови безмежна. Граматисти вважають, що теоретично формальна можливість утворення складного слова в німецькій мові необмежена.

Однак, все-таки існують деякі обмеження в семантичному плані, наприклад: *das Brigittenlächeln* - посмішка як у Бригіти; *das Gefangenauto* - машина, в якій везли полонених. Без контексту незрозумілий сенс цих слів, тобто семантичні обмеження проявляються в тому, що в багатьох випадках для семантизації складного слова необхідний зовнішній контекст [4, с. 28].

Словоскладання і афіксація тісно пов'язані між собою. Багато афіксів сучасної німецької мови виникли на базі компонентів складних слів. Процес цей закономірний і історично обґрунтований. Внаслідок десемантизації з другого компонента слова виникли такі суфікси, як *-schaft*, *-heit*, *-tum*, *-sam*, *-bar* і т.п. Суфікси при цьому не завжди зберігають свій звуковий склад. Наприклад, *-schaft*, *-tum* утворені з давньоверхньонімецького іменника *schaft*, *tuom* зі значенням «*Beschaffenheit*», «*Zustand*», «*Eigenschaft*». Так як значення другого компонента невгадуване носіями мови, то він є тільки засобом словотворення і не має значення. Згодом суфікс може отримувати різні інші значення.

У складних словах, що складаються з декількох коренів, рід, відмінок, число і частина мови визначаються за останнім словом, наприклад:

die Hand - рука + *das Gepäck* - багаж = *das Handgepäck* (ручна поклажа, ручний багаж);

das Rad - колесо + *drehen* - обертати, повертати + *die Zahl* - число = *die Raddrehzahl* (число обертів колеса; швидкість обертання колеса);

scheinen - світити + *werfen* - кидати, кидати + *der Bogen* - дуга, арка + *die Lampe* - лампа = *die Scheinwerferbogenlampe* (прожекторна дугова лампа);

Складні слова без сполучних елементів (Fugenelemente) можна утворити від з'єднання прикметника і іменника: *hoch* + *die Bahn* = *die Hochbahn* - надземна, естакадна залізниця; *leer* + *Das Gewicht* = *das*

Leergewicht - вага (вагона) в порожньому стані; *stark* + *der Strom* = *der Starkstrom* - сильний струм; іменника і іменника: *das Rad* + *die Last* = *die Radlast* - тиск від колеса на рейку; *der Schnee* + *die Lokomotive* = *die Schneelokomotive* - снігоочисник; а також від з'єднання службових частин мови (прийменник, частка, сполучник) та іменника: *neben* + *die Bahn* = *die Nebenbahn* - під'їзна колія, лінія другорядного значення; *mehr* + *die Leistung* = *die Mehrleistung* - надлишкова потужність; *vor* + *aus* + *das Fahren* = *das Vorfahren* - обгін.

Складність полягає в тому, що не існує правил, які б пояснювали, чому в одному випадку так, а в іншому інакше, адже навіть одне і те ж слово, входячи до складу складних слів, може приєднуватися за допомогою різних сполучних елементів: *die Fahrt* - поїздка, рейс; *die Fahrplanweisung* - дозвіл на відправлення; *der Fahrtenplan* - накопичувач маршрутів; *die Farbe* - колір; *das Farbglas* - кольорове (сигнальне скло); *die Farbenscheibe* - кольоровий диск (апарат електричної централізації); *die Fracht* - вантаж, плата за перевезення; *der Frachtbrief* - залізнична накладна; *der Frachtenbahnhof* - товарна станція.

В результаті аналізу було встановлено, що велика частина складних іменників утворена за допомогою словотвірної моделі «іменник + іменник»: *das Handwerk*, *das Reiseziel*, *die Konzeptkunst*. Також досить продуктивною є модель «іменник + іменник + іменник»: *das Südwestdeutschland*, *die Handwerksarbeit*. Як компонент складного іменника значно часто зустрічається прикметник, наприклад: *die Zivilgesellschaft*, *die Sozialdemokratie*. Нами виявлені також інші моделі складних слів, але вони представлені в одиничному екземплярі. Наприклад: «частка + іменник + іменник»: *die Nichtregierungsorganisation*, «прислівник + іменник»: *die Auseinandersetzung*, «прийменник + іменник»: *der Hintergrund*, і т.п.

Структурний аналіз складних слів показав, що найбільш часто зустрічаються двокомпонентні композити (*das Handwerk*, *der Lederschurz*). Число трикомпонентних композит те ж зустрічаються досить часто (*die*

Handwerksarbeit, das Handwerkgeschlechter). Чотирьохкомпонентних композит виявилося небагато – всього один приклад: *Die Weltmenschenrechtskonferenz* «всесвітня конференція з захисту прав людини». Досліджувані нами одиниці є складними словами, які складаються із споконвічно німецьких основ (*das Handwerk, die Lebensführung*) і складні слова, які утворені тільки із запозичених основ (*die Sozialdemokratie, die Privatperson*), але також є слова-гібриди, в складі яких є німецькі та іншомовні основи (*die Forscherintelligenz, das Musikinstrument*). Спираючись на досліджувані нами одиниці, ми можемо бачити, що серед лексичних одиниць переважає споконвічно німецька лексика, далі йде гібридна лексика, і найбільш чисельну групу складають композити, які складаються із запозичених основ.

Найбільш широко представлений в мові шар трикомпонентних композит. За мовною приналежності – це найчастіше іменники, що мають одне лексичне значення. Як приклад можна навести такі слова, як *Kraftwagenfahrer* (водій вантажівки), *die Umweltverseuchung* (забруднення навколишнього середовища), *das Kiesrappdach* (рулонна покрівля з бронею з гравію) та інші.

Приклади чотирьохкомпонентних композит також звертають на себе увагу, це *die Fallschirmspringerschule* (школа парашутистів), *das Kernstrahlungsmessgerät* (дозиметричний прилад) та інші.

П'ятикомпонентних композит виявилося небагато – всього один приклад: *der Eisschnelllaufwettkampf* (змагання зі швидкісного бігу на ковзанах). І, нарешті, є один приклад композиту, що складається з 12 компонентів, це *die Donau-dampf-schiff-fahrt-s-kapiten-s-witwen-versicherung-s-gesellschaft-s-hauptgebäude-seiten-eingang-s-tur* (вхідні двері суспільства з охорони капітанських вдов, організуючих поїздки на пароплавах по Дунаю).

Наявність складних слів з необмеженою кількістю компонентів у своїй структурі в німецькій мові підкреслює велику поширеність і продуктивність процесу складання, результатом якого в основному і є складні слова.

Тематичний аналіз дозволив кваліфікувати досліджувані нами ключові слова за спільністю сфери вживання і тематикою:

- діяльність і професія: *das Handwerk, die Handwerksarbeit, die Handarbeit*;
- форма, цінність, положення і приналежність: *die Lebensführung, die Produktionsform, der Versicherungswert*;
- предмети та інструменти: *der Handwerkzeug, der Holztisch, der Lederschurz*;
- місце: *das Südwestdeutschland, das Luxusreiseunternehmen, das Reiseziel*;
- якості: *die Forscherintelligenz, der Menschentypus, die Selbstsucht, der Eigeninteresse*;
- час: *das Jahrhundert, der Weltruhm, der Valentinstag*;
- людина або група людей: *das Handwerkgeschlechter, die Herrscherdynastie, die Herzensdame*.

Специфіка німецької мови полягає в появі не тільки запозичених суфіксів (-ing: *Doping, Mobing, Shopping*) і префіксів (*meta-, one-, single-, poly-* та ін.), а й морфологічно незмінених простих і складних лексем, які стають компонентами складних слів, що стають основами для дериватів, пор.: *die Facebook-Seite, der Follower, die Steuer-Deals, chatten, die Online-Anzeige, der Kommando-Server, das Chequers-Papier* та ін. зустрічаються і повні кальки типу: *Trouble Maker, Hobbyhakker* [29, с. 47].

Слід зазначити, що деякі компоненти являють собою складний шлях запозичень: з латинської у французьку мову, наприклад: *-debakel, -regime* або з латинської в англійську або італійську, наприклад: *Kommando-, Mobs-, Master-*. Пор.: *der Wahldebakel, das Schurkenregime, der Mobstourismus, der Kommandoserver, der Masterplan* та ін.

Слова з англіцизмами, взагалі із запозиченими компонентами являють собою, по суті, гібридні лексичні утворення (типу *Bahncard* (вживається

наряду з *Bahnkarte*)). Наведемо приклади таких слів, використаних в газетних статтях:

Als *Nuklearmacht* müsste das Land weniger Geld für Rüstung ausgeben...

Deshalb reagierte Trump auf das Gesprächsangebot Nordkoreas nicht so versöhnlich wie Seoul – sondern sprach nur von seinem *Atomknopf*.

Hier in Panmunjom befindet sich auch die *Telefonleitung*, über die Nord und Süd sprechen [40, с. 8].

So solle eine “*Grundpräsenz*” sichergestellt werden, hieß es.

Denn der Bundestag ist ein *Arbeitsparlament*, dessen Aktivität...

Die Grüne *Fraktionsgeschäftsführerin* Britta Haßelmann erklärte, es gebe bewährte Verfahren [31, с. 4].

Als Äthiopiens *Regierungschef* Abiy Ahmed am Sonntag zu einem überraschenden Besuch im Nachbarstaat Eritrea eintraf...

...weil sie der andauernden *Mobilmachung* in ihrer Heimat zu entkommen suchten.

...nachdem der 41-jährige Abiy einen radikalen *Politikwandel* des mit über 100 Millionen Einwohnern...in die Wege geleitet hatte [33, с. 4].

Скорочення в якості компонентів складних слів можуть стояти на початку або в кінці слів, пор.: *Fußball-WM*, *WM-aus*, *EU-Mittelmeermissionen*, *E-Mail-Verkehr*. Такі лексеми частотні в газетних текстах, журналах, рекламі, де виникає необхідність передати інформацію коротко, в стислому вигляді.

Таким чином, композити можуть бути утворені поєднанням повних слів і скорочень, пор.: *US-Präsident*, *der NATO-Russland-Rat*. У написанні складних слів можуть використовуватися комбінації букв, цифр і кореневого слова, наприклад: *der G-7*, *die U8*.

У дослідженнях Г.-І. Грімма вказується на частотність використання з'єднувального елемента *-s* в словах з наступними суфіксами:

-heit: *Mehrheitsbeschluss*, *-keit*: *Nachhaltigkeitsengagement*, *-ion*: *Revolutionswächter*, *-ung*: *Oppositionshaltung* [42, с. 280] Крім того, П. Айзенберг відзначає тенденцію появи з'єднувального елемента *-s*, якщо

першим компонентом є складне слово, наприклад: *das Asylbewerberleistungsgesetz*, *das Netzwerkdurchsetzungsgesetz*, *das Dreikönigstreffen* [36, с. 78].

У нашому практичному матеріалі складні слова представлені в основному складанням субстантивної і дієслівної основи з приєднанням суфіксів *-ung*, *-er*. наприклад: *Berufsgeheimnisträger* → *Berufsgeheimnis* + *tragen* + *er*, *Mandatträger* → *Mandat* + *tragen* + *er*, *Fachkräfteanwerbung* → *Fachkräfte* + *anwerben* + *ung*, *Rechtsprechung* → *recht* + *sprechen* + *ung* і т. п.

Інша особливість словотвору в сучасній німецькій мові, яку визнають багато германісти, – явище *Movierung*. У словнику Дудена дається таке тлумачення цього терміна: *Movierung* – 3. a) *Bildung-sprachlich Bildung einer weiblichen Person, Berufs- oder Tierbezeichnung mit einem Suffix von einer männlichen Form* [45]. Найбільш частотним суфіксом є суфікс **-in**. Така тенденція обумовлена активною участю жінок у всіх сферах суспільного життя: професії, політиці, науці. У нашому дослідженні вказана особливість словотворчих процесів підтверджується наступними прикладами: *US-Botschafterin*, *die Grünen-Chefin*, *die Regierungssprecherin*, *EU-Expertin*, *die Bundeskanzlerin*, *die Handyherstellerin*; *die Politikerin*, *die Präsidentin*.

Серед складних слів зустрічаються неологізми і okazionalizmi, пор.: *Wolkenhüpfer* – *eine Angriffsmethode, bei der Firmendaten gestohlen werden, die sich in sogenannten Clouds, also dezentralen Speicherplätzen im Internet befinden*; *Mogelpackung* – *Wirtschaftsjargon-Packung, die durch einen größeren oder anderen Inhalt vortäuscht, als tatsächlich darin enthalten ist* [49, с. 67].

Семантика складних слів представлена позначенням процесів, явищ, що відбуваються в економіці, соціальному житті суспільства, позначенням технічних і побутових приладів, а також імен діячів, наприклад: *die Steuerhinterziehung* - *Steuern hinterziehen, unterschlagen, nicht angeben, nicht melden*; *Kreditgeber* - *eine finanzielle Organisation, die Kredite ausgibt*; *Rauchmelder* - *Gerät, das bei Rauchbildung Alarm auslöst*; *Kleinanleger* - *jemand, der kleine Summen in die Bank anlegt* [49, с. 68]; *Steuerbetrüger* -

steuerbetrügener, позначає шахрая, що не виплачує податки; *die Fachkräfteanwerbung* - процес найму фахівців в установу / офіс; *die Aufwandsentschädigung* - процес відшкодування збитку. Розвиток туризму сприяв появі такого слова, як *Reiseveranstalter*, що позначає фахівця, що займається організацією подорожей.

Таким чином, на основі проаналізованих нами найменувань ми можемо констатувати, що велика частина відібраних нами одиниць зі суспільно-публіцистичних текстів, представлена іменниками. Як компоненти слова можуть виступати різні частини мови: перш за все, іменники, а також прикметники, прислівники, дієслівні основи. У більшості випадків відібрані нами одиниці є двокомпонентними композитами. Серед лексичних одиниць домінуюче положення займає споконвічно німецька лексика. Аналіз на предмет вживання показав, що майже всі композити позначають предмети і інструменти, використовувані в життєдіяльності людини.

Таким чином, можна дійти висновку, що провідним способом словотворення у німецькій мові є словоскладання.

2.4. Система вправ для відпрацювання словотвору німецьких іменників в ЗОШ

У методичній літературі існують різні підходи до визначення цілей, завдань, ролі вправ у навчанні іноземної мови і, відповідно, різні критерії їх класифікації та типологізації.

У педагогічній літературі вправа розглядається як «планомірно організоване повторне виконання дії (розумове або практичне) з метою заволодіння ним або підвищення його якості». Вправа займає важливе місце в навчанні, так як лежить в основі оволодіння будь-якою діяльністю, набуття тих або інших навичок і вмінь. Щоб вправа була ефективною, вона повинна відповідати певним вимогам. Істотною умовою ефективності вправи є перш за все свідома спрямованість на підвищення якості діяльності. Вправа

вимагає знання правил виконання дій, свідомого виконання умов, в яких вона здійснюється, обліку досягнутих результатів, розуміння причин допущених помилок і шляхів їх подолання. Тому важливе значення при виконанні вправи мають вказівки навчального, супроводжувані наочним показом того, як треба виконувати дану дію. Істотну роль для ефективності вправи грає поступовий перехід від оволодіння простою дією і виконання більш складних дій, що утворюють певну систему елементарних операцій. Ефективність залежить від правильного розподілу повторень у часі: повторні дії повинні бути не надто частими (щоб не викликати стомлення) і не дуже рідкісними (спочатку повторення повинні бути більш частими, до кінця навчання – більш рідкісними [20, с. 87]. В результаті вправи зменшується час, що витрачається на виконання дій (в силу чого збільшується продуктивність роботи), зменшується кількість помилкових дій та зайвих рухів (тим самим підвищується якість роботи), послаблюється переживання труднощів виконуваної роботи.

Дослідженню структури вправ в методичній літературі досі приділялося мало уваги. Це, звичайно, не означає, що методисти та вчителі користувалися якимись «безструктурними» вправами [21, с. 28]. Опис структури вправ носить фрагментарний характер і не охоплює всіх аспектів мови і видів мовної діяльності.

Структуру вправ можна моделювати на основі загальної структури навчальної діяльності, яку у загальному методі навчання мовам. Головним аргументом для такого підходу є збіг сутності цих явищ. Вправа є лише приватним видом діяльності взагалі. У кожній вправі можна виділити два компоненти: цільовий і виконавчий (з включенням контролю і самоконтролю). Мета в загальному методі визначає лише кінцевий результат навчання мови. Мета вправи формулює найближчі завдання, пов'язані з формуванням знань, навичок і умінь, загальна мета завжди носить комунікативний характер, мета вправи може бути як тренувальною, так і комунікативною. Основним засобом досягнення кінцевої мети в загальному

методі є навчальна діяльність (комунікативна і пізнавальна). Головним способом виконання найближчих цілей служать різного роду дії: диференціювання, імітація, підстановка, трансформація. Зворотній зв'язок у вправах також має свої особливості. Таким чином, співвідношення структури загального методу і структури вправ є співвідношенням загального і одиничного.

Цільовий аспект вправ представлений у вигляді так званих інструкцій, завдань. У своїй сукупності вони повинні забезпечити виконання найближчих цілей. Залежно від типів вправ формулювання цілей істотно змінюється.

У виконавчу частину вправ включається і контрольний компонент. До останнього часу цей важливий структурний компонент вправ не був представлений в шкільних підручниках [21, с. 31]. Передбачалося, що вся тяжкість перевірки завдань буде лягати на вчителя. Успіхи програмованого навчання дозволили авторам нової серії стабільних підручників скористатися деякими прийомами контролю і самоконтролю.

Багато вправ перевіряються традиційним способом: виправлення вчителем помилок в усному мовленні та читанні учнів, помилок в диктантах та інших письмових вправах. Також і контроль за ходом виконання вправ здійснюється традиційними прийомами, тобто під керівництвом і за безпосередньої участі самого вчителя.

Отже, вправа складається з двох основних компонентів: мети та дії з її реалізації. Однак характеристики кожного зі структурних компонентів помітно змінюються в залежності від типів вправ.

Система вправ, за даними педагогічної науки, є головним фактором, що забезпечує успіх у оволодінні мовою як рідною, так і іноземною мовами. Систематичність вправ – перша і найголовніша основа їх успіху, і недолік цієї систематичності – головна причина, чому численні і довготривалі вправи в орфографії дають вельми погані результати». Створення науково-обґрунтованої та ефективної системи навчання іноземної мови, на думку

сучасних методистів, є однією з актуальних і складних завдань шкільної і вузівської методики. На жаль, сучасна методика навчання іноземним мовам поки не має в своєму розпорядженні таку систему. Більш того, окремі методисти ставлять під сумнів можливість створення єдиної системи вправ стосовно курсу навчання, навчального посібника або виду мовленнєвої діяльності в цілому.

Проблема створення системи вправ для навчання іноземної мови з урахуванням умов її викладання належить до числа найактуальніших в практичному відношенні і найбільш складних в теоретичному плані.

Її актуальність визначається тим, що практична методика навчання іноземним мовам поки не має в своєму розпорядженні достатньо ефективною, цільною і повною системою вправ. Тим часом, якими б ефективними не були окремі типи або види вправ, не вони визначають успішність навчання мови в цілому. Успіх навчання може гарантувати тільки раціональна система вправ.

У теоретичному плані ця проблема відноситься до найбільш складним, оскільки з нею пов'язані такі не до кінця вирішені завдання методики, як питання взаємопов'язаного розвитку мовленнєвих умінь, питання формування та вдосконалення навичок як автоматизованих компонентів умінь, питання мотивації в оволодінні іноземною мовою поза мовного середовища, і багато інших.

Під системою вправ тут розуміється така сукупність необхідних типів, видів і різновидів вправ, що виконуються в такій послідовності і в такій кількості, які враховують закономірності формування умінь і навичок в різних видах мовленнєвої діяльності в їх взаємодії і забезпечують максимально високий рівень оволодіння іноземною мовою в заданих умовах .

У сукупності вправ характер і кількість останніх може варіюватися в залежності від цілей їх виконання – для розвитку комунікативних умінь або для формування окремих їх компонентів.

Наведемо приклади вправ для відпрацювання словотвору німецьких іменників в ЗОШ.

Вправа 1.

Суфікс **-schaft** надає іменникам жіночого роду значення збірності, значення стану, виду діяльності, результату дії.

Перекладіть українською наступні іменники:

der Feind – ворог, die Feindschaft –?

der Freund – друг, die Freundschaft –?

der Bruder – брат, die Bruderschaft –?

erringen – досягати, die Errungenschaft –?

eigen – свій, die Eigenschaft –?

bekannt – знайомий, die Bekanntschaft –?

bereit – готовий, die Bereitschaft –?

Вправа 2.

Суфікси **-heit** або **-keit** служать для позначення рис характеру, стану чогось.

Перекладіть наступні приклади:

berühmt – відомий, die Berühmtheit –

?

dunkel – темний, die Dunkelheit –?

ein – один, die Einheit –?

frei – вільний, die Freiheit –?

geschwind – швидкий, die Geschwindigkeit –?

Schön – гарний, die Schönheit –?

richtig – правильний, die Richtigkeit –?

der Mensch – людина, die Menschheit –?

Вправа 3.

Утворіть слова з префіксом **un-** перекладіть їх.

Приклад: *die Geduld* – *тoпіння*, *die Ungeduld* – *нетерпіння*.

1. Möglichkeit.

2. Genauigkeit.

3. Sicherheit.

Вправа 4.

Утворіть за допомогою суфіксів іменники жіночого роду і перекладіть їх.

Приклад: *der Arbeiter* – *die Arbeiterin* (робітник – робітниця).

a) з суфіксом -in:

der Freund – ... ; *der Dozent* – ...; *der Student* –...; *Gesprächspartner* – ...; *der Betreuer* – ...;

b) з суфіксом -e:

hoch – *die Höhe*; *die lang* – ...; *die kalt* – ...; *die warm* – ...; *die große* –...;

c) з суфіксом -ung:

anwenden – *die Anwendung*; *die prüfen* – ... ; *die ausbilden* – ...; *die absolvieren* – ... ; *die beziehen* – ... ; *die erfahren* – ... ; *die fordern* – ... ; *die leiten* – ...; *die rechnen* – ...; *die untersuchen* – ...; *die entwickeln* – ...;

d) з суфіксом -keit:

möglich – *die Möglichkeit*; *die unmöglich* – ...; *die schwierig* – ...; *die einheitlich* –...; *die tätig* – ...; *die selbstständig* – ...; *die unabhängig* – ...;

e) з суфіксом -heit:

dunkel – *die Dunkelheit*; *die gesund* – ...; *die frei* –...;

f) з суфіксом -schaft:

der Mann – *die Mannschaft*; *der Partner* – ...; *eigen* – ...; *die Studenten* – ...; *der Bürger* – ...

Вправа 5.

Іменники з суфіксами **-heit, -keit, -ion, -tat, -schaft, -tüm, -ung** отримують в складних словах з'єднувальний приголосний **S**, наприклад: *Verbesserung der Qualität = die Qualitätsverbesserung – поліпшення якості.*

Утворіть складні іменники від наступних груп слів і перекладіть:

Stätte der Ausbildung; Raum der Verwaltung; Leiter der Abteilung; Bereich der Dienstleistung; Abschluss der Bildung; Werkstatt für Holzbearbeitung; Prozess der Fertigung; Zentrum der Berufsbildung; Personal für Ausbildung; Beziehungen der Partnerschaft; Beziehungen der Freundschaft.

Вправа 6.

Перекладіть складні слова:

Berufsausbildung; Berufsbildung; Vollzeitbildung; Schulbildung; Fachschulausbildung; Restaurantfachmann; Großhandel; Einzelhandel; Rechtsanwaltsgehilfe; Arzthelferin; Bankkaufmann; Industriemechaniker; Betriebstechnik.

Вправа 7.

Замініть поєднання одним складним словом:

die Helferin des Arztes; die Ausbildung im Beruf; die Ausbildung in der Vollzeit; die berufliche Schule; die berufliche Bildung; die Bildung in der Schule; die Bildung an der Fachschule; der Fachmann im Restaurant; der Gehilfe des Rechtsanwalts; der Kaufmann in der Bank; der Mechaniker in der Industrie.

Вправа 8.

Прочитайте слова і запишіть (німецькою), який предмет або явище називає кожне складне слово.

Образец: Rundtisch – Tisch.

Stehuhr, Matrikelbuch, Steuersystem, Armbanduhr, Schreibtisch, Spielball, Deckblech, Festkörper, Sonnenlicht, Energiequelle, Zahnrad, Bergfahrt, Normallast, Wirkungsgrad, Verbrennungsmotor.

Висновки

Будь-яка мова безперервно розвивається і вдосконалюється. Однією з найважливіших передумов для її розвитку виступає збагачення словникового складу, що свідчить про наявність в мові динамічних процесів. Мовна лексика також постійно змінюється, підкоряючись мовним законам. Завдяки розвитку суспільства в життя людей входять нові явища і предмети, які починають позначатися новими словами.

Словотвір є одним з розділів морфології і займається вивченням словотворчих елементів. Він показує, як відбувається утворення нових слів в сучасній мові та як воно відбувалося в ньому раніше.

У німецькій мові співіснує кілька способів словотвору. Знайомство з законами, засобами і способами словотворення надає істотну допомогу в оволодінні іноземною мовою. Словотворчій системі німецької мови властиві такі словотвірні способи, як словоскладання і афіксація (додавання префіксів і суфіксів).

Словниковий склад мови, представляючи собою систему, перебуває в постійному русі. Функціонування мови пов'язане зі зникненням одних слів, з появою нових, зі зміною значення або стилістичного статусу слів. Кожен із шляхів розвитку словникового складу німецької мови має свої характерні особливості. Найважливішим способом збагачення словникового складу є словотвір. Слова створюються з наявного в мові матеріалу і за його продуктивними моделями. Однак продуктивність способів словотворення не однакова. Метою нашого дослідження був розгляд основних способів словотворення іменників німецької мови в аспекті їх продуктивності.

Говорячи про словоскладання в німецькій мові необхідно в першу чергу мати на увазі місце іменників в системі словотвору. Природно, що завдяки широкій функціональності іменників вони можуть поєднуватися і з іншими частинами мови, створюючи нові слова, скорочені слова, позначення чого-небудь або кого-небудь, а так само визначаючи ступінь або рівень явищ

або людей. Крім того, необхідно ще раз підкреслити, що багато в даному способі словотворення залежить від того, яка словесна одиниця буде займати перше місце, а яка друге. І безумовно, велике значення мають з'єднувальні елементи, які так само грають значну роль в словотворенні; суфіксація і префіксація – дуже схожі явища в словотворенні в німецькій мові, ряд дослідників навіть вважає, що вивчення одного без іншого практично не можливо. Однак, в даному дослідженні ми простежили особливості словотворення за допомогою суфіксів, префіксів.

Так само в ході нашої роботи ми продемонстрували актуальність розглянутої нами проблеми, а саме довели, що знання законів, способів і засобів словотворення іменників не тільки сприяє огляду всього кола лексики тієї чи іншої мови в теоретичному плані, але має і безпосередньо практичне значення для оволодіння нерідною мовою.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні метафоричних іменників німецької мови, в контрастивному вивченні композитів німецької та української мови, що вживаються в електронних газетах та журналах.

Список використаних джерел

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. М.: Наука, 1969. 365 с.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. М.: Наука, 2001. 416 с.
3. Вершинина О. М. Особенности словообразования у детей с общим недоразвитием речи III уровня //Логопед. 2004. No1. С. 34-40.
4. Гатауллин Р. Г. Тенденции в развитии словообразования немецкого языка: суффиксация. Уфа: РИЦ БашГУ, 2017. 190 с.
5. Гринюк О. С. Афіксальні віддієслівні іменники на позначення дії у сучасній німецькій мові: семантика, парадигматика та синтагматика: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / О. С. Гринюк ; Донец. нац. ун-т. Донецьк: 2010. 20 с.
6. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. М.: Прогресс, 2000. 400 с.
7. Ефремова Т. Ф. Толковый словарь [Текст]. М.: Русский язык, 2012. 976 с.
8. Жирмунский В. М. История немецкого языка. Москва: Наука, 1965. 408 с.
9. Зав'ялова В., Ільїна, І. Практичний курс німецької мови. М.: Лист Нью, 2003. 176 с.
10. Земская Е. А. Словообразование как деятельность. М.: Просвещение 2005. 460 с.
11. Земская Е.А., Кубрякова Е.С. Проблемы словообразования на современном этапе // Вопросы языкознания [Электронный ресурс]. URL: <http://www.dissercat.com/content/suffiksalknoe-slovoobrazovanie>
12. Карпов А. К. Современный русский язык: Словообразование: Морфология: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М.: ВЛАДОС, 2002 192 с.

- 13.Кубрякова Е. С., Харитончик З. А. О словообразовательном значении и описании смысловой структуры производных суффиксального типа // Принципы и методы семантических исследований. 1976. №3. С. 202-233.
- 14.Курчанова Н. А., Хрулева Л. А. Проблема перехода компонентов сложных существительных в статус словообразовательных элементов современного немецкого языка. Псков, 1993. С. 23-37.
- 15.Литневская Е.И. Русский язык. Краткий теоретический курс для школьников. М.: Изд-во МГУ, 2006. 240 с
- 16.Лопатин В. В. О границах словообразовательного типа // Мат-лы V научной конференции «Проблемы словообразования в современном языкознании». РГУ. 15-18 мая. Рига, 1969. С. 8-13.
- 17.Медведовська Н. В. Основні моделі словотвору абстрактних іменників у ранньовісній німецькій мові. *Вісник Запорізького державного університету*. Запорізький державний університет, 2000. С. 109-112.
- 18.Мирошніченко Л. І. Афіксація і субстантивація як типологічно характерні способи словотворення в німецькій та українській мовах. *Держава та регіони: Серія: Гуманітарні Науки*. 2011. № 4. С. 68-71.
- 19.Николаев Г. А. Лекции по русскому словообразованию: учебное пособие. Казань: Казанский государственный университет, 2009. 186 с.
- 20.Перлова В. Складові педагогічної майстерності: класифікація професійно-педагогічних умінь // Іноземні мови в вищих навчальних закладах. 2005. № 6. С.87
- 21.Про навчально-методичне забезпечення комунікативного підходу до вивчення іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах // Іноземні мови в вищих навчальних закладах. 2006. № 4. С.22-34.
- 22.Современный русский язык. Словообразование. Морфология / сост. Л. П. Казанская, Р.А. Кан.Тольятти: Изд-во ТГУ, 2012. 238с .
- 23.Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка. М.: КомКнига, 2007. 376 с.

24. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка. М.: КомКнига, 2007. 376 с.
25. Харитончик З. А. Семантика суффиксального производного слова (на материале прилагательных современного английского языка): автореф. дисс. ... канд. филол. наук. М.: 1971. 24 с.
26. Шевченко Г. Н. Некоторые замечания о словообразовательном анализе // Словообразование и его место в курсе обучения иностранному языку. Владивосток, 1978. С. 106-110.
27. Щерба Л. В. Очередные проблемы языковедения / Л. В. Щерба // Языковая система и речевая деятельность. М.: Едиториал УРСС, 2004. С. 39-59.
28. «DE Magazin Deutschland», der Artikel «Wo die Schönheit und Einzigartigkeit geschätzt werden, erhält das Handwerk eine magische Rolle», 8 с.
29. Barz I. Englisch in der deutschen Wortbildung // L. M. Eichinger, M. Meliss, M. J. D. Vazquez (Hrsg.). Wortbildung heute. Tendenzen und Kontraste in der deutschen Gegenwartssprache. Studien zur deutschen Sprache. Forschungen des Instituts für deutsche Sprache. Bd. 44. Tübingen, Gunter Narr Verlag. S. 39–60.
30. Dargewitz A. Die Sprache lebt und verändert sich. Zu neusten Tendenzen in der deutschen Wortbildung // Acta Neophilologica. 2012. XIV (1).
31. Decker M. SPD-Fraktion im Schichtdienst // Berliner Zeitung. 09.07.2018. S. 4.
32. Deutschland. 16.09.2017. URL: [https:// www.dw.com//mit-der-afd-bei-angela-merkel-40539377?maca=de-newsvine-sharing](https://www.dw.com//mit-der-afd-bei-angela-merkel-40539377?maca=de-newsvine-sharing) (дата обращения: 15.06.2019).
33. Dieterich J. Ende der Eiszeit am Horn von Afrika // Berliner Zeitung. 09.07.2018. S. 4.
34. Donalies E. Die Wortbildung des Deutschen: ein Überblick. 2. Aufl. Tübingen, Günter Narr Verlag, 2002.

35. Eichinger L. M. Deutsche Wortbildung. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2000. 269 S.
36. Eisenberg P. Grundriss der deutschen Grammatik. Bd. 1: Das Wort. 2. Aufl. Stuttgart-Weimar. 1998. 255 S.
37. Fleischer W., Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen. 1992. 360 S.
38. Focus.de [Elektronne dжерло]. Режим доступа: <http://www.focus.de>
39. Fuhrhop N. Grenzfälle morphologischer Einheiten. Tübingen. Narr Verlag, 1999. 186 S.
40. Geiger K. Kim Jong – uns PLAN geht auf // Die Welt. 04.01.2018. Nr. 3. S. 8.
41. Gesellschaft für deutsche Sprache. URL: <https://gfds.de/sondierung>.
42. Grimm H.-J. Konfixe. Beobachtungen in Tageszeitungen und in Wörterbüchern // I. Schröder. Nominationsforschung im Deutschen. Fr/M, 1997. S. 277–284.
43. Iskos A., Lenkova A. Wege der Bereicherung des deutschen Wortschatzes // Deutsche Lexikologie für Hochschulen und Fremdsprachenfakultäten. Leningrad, 1970. S. 32-196.
44. Mord nach zwei "Sex on the Beach". [Elektronний ресурс]: <http://www.sueddeutsche.de/panorama/london-prozess-gegen-saudi-prinz-mord-nach-zwei-sex-on-the-beach-.1008684>.
45. Movierung. [Elektronний ресурс]: <https://www.duden.de/rechtschreibung>.
46. Sick B. Der Dativ ist dem Genitiv sein Tod. Köln, Hamburg: Kiepenheuer & Witsch, 2006.
47. Spiegel. [Elektronne dжерло]. Режим доступа: <http://www.spiegel.de>
48. Vater H. Einführung in die Sprachwissenschaft. Tübingen, Niemeyer, 2002. 332 S.
49. Wahrig R. Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. Wissen Media Verlag GmbH Gütersloh München Cornelsen Verlag, 2008. 1215 S.